

Franciszek Józef Lis 1934–2009

Franciszek Józef Lis urodził się 10 marca 1934 r. w Bliźyczach (powiat Zawiercie) w rodzinie nauczycielskiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Kielcach w latach 1940–1947. Tam też w 1951 r. w liceum ogólnokształcącym im. Stefana Żeromskiego uzyskał maturę.

W tym samym roku zdał egzamin na Wydział Geologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Niestety, wydział ten został rozwiązany. W tej sytuacji od października 1951 r. do lipca 1952 r. pracował jako wiertacz w Kieleckim Przedsiębiorstwie Geologiczno-Poszukiwawczym. W 1952 r. rozpoczął studia na Wydziale Geologii Uniwersytetu Warszawskiego (kierunek geochemia i mineralogia). Pracę magisterską przygotował pod kierunkiem prof. Antoniego Polańskiego w 1957 r.

Z dniem 16 sierpnia 1957 r. Józef Lis został zatrudniony w Instytucie Geologicznym w Warszawie, gdzie pracował do odejścia na emeryturę w 2003 r. Podjął pracę w Zakładzie Zdjęć Geologicznych IG, nadzorując wiercenia poszukiwawcze siarki w rejonie Lubaczowa i Horyńca. Następnie pracował w Zakładzie Złóż Pierwiastków Rzadkich i Promieniotwórczych IG. Jako pracownik tego zakładu prowadził prace poszukiwawcze i dokumentacyjne złóż uranu w Sudetach metodami geochemicznymi. Brał też udział w poszukiwaniach i dokumentacji zasobów minerałów ciężkich plaż bałtyckich.

W 1966 r. Józef Lis uzyskał stopień naukowy doktora nauk przyrodniczych na podstawie pracy *Geochemia niektórych pierwiastków chemicznych w granitoidowym masywie Karkonoszy w powiązaniu z geochemią uranu* i rozpoczął pracę w Pracowni Geochronologii i Geochemii Izotopów IG. Od 1974 r. był jej kierownikiem, zajmując się problematyką oznaczeń wieku izotopowego skał i minerałów.

W 1968 r. dr Lis odbył 8-miesięczny staż naukowy we Francuskim Komisariacie Energii Atomowej w Paryżu i Razes oraz w centrum Badań Radiogeologicznych i Centrum Badań Petrologicznych w Nancy, specjalizując się w dziedzinie geologii złóż uranu i geochemii izotopów. Uzyskał nie tylko wysoką wiedzę fachową, ale również perfekcyjną znajomość języka francuskiego.

W latach 1971–1974 pracował w Republice Nigru, gdzie w ramach Służby Geologicznej tego kraju prowadził prace poszukiwawcze złóż miedzi i złota metodami geochemicznymi.

Kolejny etap pracy dr. Lisa w Afryce, na stanowisku eksperta ONZ w dziedzinie geochemii i geologii złożowej w Republice Burundii, obejmuje lata 1981–1984. Organizował tam laboratoria geochemiczne i prowadził terenowe prace poszukiwawcze. Wraz z zespołem wykonał w tym czasie zdjęcie geochemiczne w skali 1 : 100 000 na obszarze około 10 000 km² tego kraju oraz liczne szczegółowe poszukiwania geochemiczne złóż niklu, miedzi, wanadu, ziem rzadkich i złota. Jego praca w projektach ONZ była oceniana bardzo wysoko.

Po powrocie do kraju Józef Lis pracował w Zakładzie Geochemii i Chemii Analitycznej Instytutu Geologicznego, kierując Pracownią Geochemii. Kontynuował badania mające na celu wyjaśnienie możliwości występowania złóż uranu w masywie Karkonoszy i równocześnie rozpoczął prace projektowe nad zastosowaniem metod kartografii geochemicznej do celów ochrony środowiska.

Po reorganizacji Państwowego Instytutu Geologicznego w 1990 r. Pracownia Geochemii znalazła się najpierw w Zakładzie Petrografii, a później w nowo powstałym Zakładzie Geologii Środowiskowej, gdzie pod kierunkiem dr. Lisa powstał szeroki program badawczy, ukierunkowany na rozpoznanie stopnia zanieczyszczenia środowiska przyrodniczego w celu jego ochrony. Obejmował on cały cykl przygotowania zdjęć geochemicznych (od projektów badawczych, poprzez nadzór prac terenowych i analitycznych, aż po edycję opracowań), a jego rezultatem było opublikowanie serii atlasów geochemicznych. Są to nowoczesne publikacje łączące walory poznawcze geochemii środowisk powierzchniowych Ziemi, badającej naturalne procesy geochemiczne, z rejestracją skażeń antropogenicznych. Analizom chemicznym poddano ponad 150 tysięcy próbek gleb, osadów i wód powierzchniowych, a wyniki badań zostały opublikowane w formie atlasów wykonanych w różnych skalach (przeglądowych, regionalnych lub szczegółowych), odpowiednio do założonego celu. Atlasy, zawierające oprócz map obszerne komentarze tekstowe, umożliwiają ocenę stanu zanieczyszczenia kraju, w tym rejonów miejsko-przemysłowych i obszarów chronionych.

Głównym dziełem Józefa Lisa z tego okresu jest *Atlas geochemiczny Polski 1 : 500 000* (wydrukowany w skali 1 : 2 500 000), zawierający generalną ocenę zanieczyszczenia gleb, wód powierzchniowych i osadów różnorodnych zbiorników wodnych. W latach 1991–2003 pod Jego kierunkiem wykonano atlasy geochemiczne w skalach regionalnych (1 : 100 000 lub 1 : 50 000) w najważniejszych obszarach miejsko-przemysłowych kraju. Ten etap rozpoznania ograniczono do rejonów wykrytych anomalii, które obejmują nieznaczny procent obszaru Polski. Opracowano atlasy geochemiczne aglomeracji Górnego Śląska, Warszawy, Krakowa, Kielc, Łodzi, Poznania, Szczecina, Wałbrzycha, Wrocławia, Pobrzeża Gdańskiego i Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego. Z inicjatywy dr. Lisa rozpoczęto jednocześnie w 1996 r. realizację *Szczegółowej Mapy Geochemicznej Regionu Śląsko-Krakowskiego w skali 1 : 25 000*. Szczegółowe zdjęcie geochemiczne, ukierunkowane na rozpoznanie i ocenę chemicznej degradacji tego obszaru, zapoczątkowano opracowaniem arkusza

pilotowego — Sławków. Zadanie jest w trakcie realizacji, a jego zakończenie przewiduje się na rok 2022 r. Efektem końcowym opracowania każdego z arkuszy w skali 1 : 25 000 jest atlas zawierający monopierwiastkowe mapy geochemiczne i tekst objaśnień (w wersji drukowanej i elektronicznej <http://www.mapgeochem.pgi.gov.pl>).

W 1999 r. Józef Lis uzyskał w Państwowym Instytucie Geologicznym stopień doktora habilitowanego nauk przyrodniczych na podstawie rozprawy *Kartografia geochemiczna w ochronie środowiska* i został powołany na stanowisko docenta. W 2003 r. przeszedł na emeryturę, pracując nadal w instytucie do końca 2005 r. w niepełnym wymiarze godzin jako starszy specjalista. W następnych latach współpracował z PIG już jako niezależny specjalista.

Józef Lis był autorem i współautorem ponad 100 publikacji, opracowań archiwalnych, recenzji i ekspertyz. Wraz ze specjalistami zagranicznymi opracował podręcznik prac terenowych do kartografii geochemicznej, wydany przez służbę geologiczną Finlandii.

Przez wiele lat był członkiem Polskiego Komitetu Normalizacyjnego jako ekspert Normalizacyjnej Komisji Problemowej (nr 191) do spraw Chemii Gleby.

Wielokrotnie brał udział w pracach międzynarodowych zespołów geochemików. W okresie 1995–1997 prowadził badania geochemiczne na pograniczu polsko-litewskim, realizowane we współpracy ze Służbą Geologiczną i Instytutem Geologicznym Litwy.

Od 1995 do 2003 r. jako przedstawiciel Polski pracował w zespole *FOREGS — Working Group on Regional Geochemical Mapping*, utworzonym w celu opracowania *Atlasu geochemicznego Europy* pod patronatem *International Union of Geological Sciences (IUGS)* i *International Association of Geochemistry and Cosmochemistry (IAGC)*. Dane atlasu, którego jest współautorem, stanowią poziom odniesienia dla poszczególnych krajów i podstawę do ustalania bezpiecznego poziomu potencjalnie szkodliwych pierwiastków w odpowiednich ustaleniach legislacyjnych krajów Unii Europejskiej.

W latach 1996–2003 należał do międzynarodowej grupy geochemików realizującej projekt *BSS — Baltic Soil Survey — International Geochemical Project*, którego efektem jest wydanie atlasu geochemicznego *Agricultural Soils in Northern Europe* (2003).

Zasługi doc. dr. hab. Franciszka Józefa Lisa zostały uhonorowane nadaniem Mu wielu nagród i odznaczeń:

- 1997 — Złoty Krzyż Zasługi;
- 2004 — Krzyż Kawalerski RP;
- 1990 — Nagroda zespołowa I stopnia Ministra Edukacji Narodowej za pracę *Minerały Dolnego Śląska*;
- 1994 — Nagroda II stopnia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa za *Atlas geochemiczny Warszawy i okolic*;
- 1997 — Zespołowa Nagroda Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa za *Atlas geochemiczny Polski*;
- 1998 — Zespołowa Nagroda Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa za atlas *Geology for environmental protection and territorial planning in the Polish-Lithuanian cross-border area 1 : 500 000*;
- 1995 — Złota Odznaka Państwowego Instytutu Geologicznego;

□ 1995 — Złota Odznaka Ministerstwa Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa.

Wszyscy ci, którzy mieli szczęście poznać bliżej Józka, znali Jego skromność, zamiłowanie do pracy twórczej, rzetelność naukową, a także wielkie poczucie humoru. Był człowiekiem powszechnie lubianym i znanym nie tylko w środowisku geologów. Imponował ogromną wiedzą w zakresie nauk geologicznych, a szczególnie w dziedzinie mineralogii i geochemii. Mimo, że pochodził z pokolenia „niekomputerowego”, potrafił znakomicie posługiwać się wieloma programami i internetem, ucząc innych wykorzystywania tych narzędzi w pracy. Był wspaniałym gawędziarzem i człowiekiem bardzo towarzyskim. W ciągu ostatnich kilkunastu lat, gdy piastował stanowisko kierownika Pracowni Kartografii Geochemicznej PIG, rytuałem były codzienne „drugie śniadania”, w których brał udział On i jego najbliżsi współpracownicy, a także bardzo często goście, znający ten zwyczaj. W czasie tych posiłków Józek był głównym gawędziarzem. Potrafił wspaniale i zajmująco opowiadać zarówno o swoich przygodach podczas pracy w Afryce, jak i o przeżyciach z czasu „okupacyjnego” dzieciństwa i studiów. Na każdą okoliczność znał dziesiątki dowcipów. Jego pasją była także historia. Z wielkim zainteresowaniem studiował szczególnie opracowania dotyczące czasów napoleońskich i dziejów cesarstwa austro-węgierskiego.

Podczas afrykańskich podróży Józef Lis zgromadził znaczną kolekcję przedmiotów związanych z życiem codziennym, magią i sztuką plemienną. Na wystawach

udostępniał różnorodne i liczne dzieła (broń, instrumenty muzyczne, meble, naczynia, kosze, maty, tkaniny, amulety, zabawki, biżuterię, maski kultowe, figurki z drewna i kości słoniowej).

Przez wiele lat był myśliwym, jednym z organizatorów w latach 60. XX w. Koła Łowieckiego *Geolog* przy Państwowym Instytucie Geologicznym i członkiem jego zarządu przez kilkadziesiąt lat. W Jego myślistwie więcej było zamiłowania do bliskiego kontaktu z przyrodą, udziału w hodowlanych pracach gospodarczych i towarzyskich spotkań z kolegami myśliwymi, niż chęci pozyskania myśliwskiej zdobyczy. Znany był ze skromności i koleżeństwa — nigdy nie wybierał stanowisk na polowaniach, ustępował miejsca kolegom, zawsze był gotów pomagać. Kochał las — każdą wolną chwilę spędzał w domku myśliwskim koła łowieckiego na Kurpiach albo w swoim leśnym domku w Zalesiu Górnym pod Warszawą.

Dopiero po Jego odejściu dowiedzieliśmy się, że pomagał systematycznie wielu potrzebującym, biorąc czynny udział w pracy charytatywnej prowadzonej bez rozgłosu, a skutecznie. Od czasu, gdy przeszedł afrykańską malarię, miał coraz poważniejsze problemy zdrowotne, choć nigdy tym nie zaprzętał uwagi otoczenia, nadrabiał miną. O innych pamiętał zawsze — był prawdziwym, sprawdzonym przyjacielem.

Został pochowany na cmentarzu w Brwinowie pod Warszawą.

Koledzy i Przyjaciele